

KASZTAN

Aesculus hippocastanum

Wstęp. Eksplikacja: 1. **‘drzewo’:** Nazwy. Kategoryzacje. Wygląd i właściwości. Lokalizacja. Lokalizator. Zastosowania praktyczne, obrzędowe, lecznicze. Przepowiednie. Symbolika. 2. **‘owoc’:** Nazwy. Wygląd. Zastosowania praktyczne, obrzędowe, magiczne i lecznicze. Wróżby. Symbolika.

Dokumentacja: Podania. Pisana poezja chłopska. **Bibliografia.**

Kasztan (bot. kasztanowiec zwyczajny) to ozdobne drzewo o dużych liściach przypominających ludzką dłoń, sadzone przy drogach, kościołach, kapliczkach, na cmentarzach, osiedlach miejskich. Gdy kwitnie, *kolumnienki białych kwiatów*, nazywane także *kandelabrami*, z czerwono-różowymi plamkami *wzbijają prosto w niebo*. Jesienią w kolczastych, zielonych łupinach znajdują się okrągłe, gładkie, rudawo-brązowe kasztany, które zbierają dzieci.

W wigilię Zielonych Świątek (rzadziej na św. Jana) gałęziami kwitnącego kasztana majono domy i podwórza. Kora z drzewa oraz kasztany były używane do farbowania tkanin i jajek na Wielkanoc. Zastosowania lecznicze miały kwiaty, młode gałązki, a także kasztany, które stosowano zwłaszcza w leczeniu dolegliwości reumatycznych.

Mieszkańcy wsi w Ameryce i w Wielkiej Brytanii wierzyli, że noszenie kasztanów (w kieszeniach bądź w postaci łańcuchów na szyi) i stosowanie wywaru z nich zapobiega reumatyzmowi i leczy go. Przy katarze i bólu głowy kasztany tarto, a powstały proszek wączano jak tabakę *Wat Dic 200*. Rdzenni Amerykanie kruszyli kasztany (zawierają toksyny) i wrzucali do wody uzyskaną papkę, aby oszołomić lub zabijać ryby. Północnoamerykański *kasztanowiec gładki*, *buckeye*, jest symbolem stanu Ohio i jego zwyczajową nazwą, gdyż podczas wyborów prezydenckich w USA w roku 1840 kandydat William Henry Harrison z Ohio dał się sportretować jako „trybun ludowy” w drewnianej chacie z bali kasztanowca *Davies 2019, s. 62*.

W kręgu kultury niemieckiej wyciąg alkoholowy z kwiatów kasztanowca był używany do nacierania jąder, aby zwiększyć siłę męskości, a kasztan noszony w kieszeniach spodni miał chronić przed bólami w krzyżu i reumatyzmem *Szczeń Roś 197*.

Słowo w języku wierzyli, że podwójny kasztan przynosi szczęście *Mosz Kul 2/335*.

* * *

1. ‘drzewo’

≡ Nazwa *kasztan*, oznaczająca *kasztanowca zwyczajnego* (*Aesculus hippocastanum*), zwanego też *kasztanowcem pospolitym*, *białym*, została przeniesiona z innego drzewa – *kasztana jadalnego* (*Castanea sativa*) „ze względu na podobieństwo jego nasion do owoców kasztana jadalnego” *Seneta 1991, s. 163, por. Po prawdzie to kasztanowiec się nazywa, ale więcy mówi się tak prosto kasztan* *Pelc SGLub 5/204*.

K. nazywano dawniej *kasztanem dzikim, gorzkim, końskim* Rost Słow 129, *kasztanem tureckim, nibykasztanem* Maj Słow 2/21. Inne nazwy tego drzewa to: *karsztan, karsztania, karsztalëna, kasztalniã, kasztalja* Sych SGKasz 2/141, 149, *kasztangla* Rog Kasz 74, *kasztania* (wyraz oznaczał ‘brzoskwinię’ SStp Urb 3/248), *kanstania, kanstarz, kasztalon, kasztelan* Dub Ostr mapa 5, *kaścian* SGŚ Wyd 14/155.

Nazwa *kasztan* dotarła na teren Polski przed XVI w. za pośrednictwem języka niemieckiego, dawn. niem. *Kastāne, Castane*, dziś *Kastanie* ‘kasztan’, z łac. *castanea* sŁ SE 2/97, pochodzi od miasta *Castana* w Małej Azji Brüc SE 222, gdzie kasztany jadalne były uprawiane od niepamiętnych czasów. Natomiast łacińska nazwa K. *Aesculus hippocastanum* to złożenie łac. *híppos* ‘koń’ i grec. *kastánon* ‘kasztan’ (jadalny), być może przez turec. *at-kastanesi*; w Turcji owoce kasztanowca były stosowane do leczenia niektórych chorób koni Rej Poch 45, 84. Odpowiedniki słowiańskie: stczes., ros., ukr. *kašťan*, błrus. *kašťán*, słowac. *gašťan*, łuz. *kastanija*, serb.-chorw. *kesten* Waj Nazw 39.

Na Kaszubach (Półwysep Helski) używano dla K. nazwy *pastew*, oznaczającej także ‘paszę dla bydła’ Sych SGKasz 4/39, to „brak pastwisk spowodował przeniesienie nazwy na drzewo, którego owoce stały się jedyną paszą dla hodowanych przez rybaków świń” BorPop SEK 4/30.

Przymiotnik *kasztanowy* zachowuje podstawowe znaczenie relacyjne i materiałowe: ‘związany z kasztanem’ (drzewem), np. *kasztanowe kwiaty, liście, gałązki*, ‘zrobiony z kasztana’ np. *kasztanowy szampon, krem*, ale przybiera także znaczenie jakościowe, kolorystyczne: *kasztanowe włosy, warkocze, loki* itp. ‘rudawobrazowe’ SJP Dor.

Kasztan to również obelżywe przezwisko nadawane np. mieszkańcom Karł SGP 2/321, Niemcom Sych SGKasz 2/148, Tomasz Łop 136, Żydom ZWAK 1890/17, zob. Brüc SE 685; obecnie w slangu młodzieżowym wyraz oznacza głupka.

† K. jest powszechnie kategoryzowany jako → *drzewo*, często z dookreśleniem *liściaste* Dub Ostr 35, *ozdobne* Bąk Kramsk 71, *miododajne* Kul Wiel 2/243.

⊗ ○ K. uchodzi za ładne drzewo Górń Malb 2/1/157, por. *Najładniejszy kašťan, co te jebka ma* PSL 1964/3/158, *Podobo mi sie kasztanowiec jak kwitnie* SGŚ Wyd 14/157. K. wiosną *pusco listki* Sob Stoi 144, które są *srokie* [= szerokie] Dej Kiel 23/172 i przypominają rozłożoną ludzką dłoń Red. Lublin 2019; w wierszu ludowej poetki *ptaki usnęły spokojnie pod liści pałatką* [pałatka = szeroki płaszcz i namiot z takiego płaszcza] 6. Jesienią liście K., jak liście innych drzew, stają się *złote* 16.

Kašťony kwitnom w maju, na Zielo^une Świontki jus kwicie majom SGP PAN/K, *to tak ładnie pachnie* [= pachnie] Dub Ostr 35. *Jak kasztany kwitnóm, to sóm matory* SGŚ Wyd 14/156. K. kwitnie *gysto* [= gęsto] SGP PAN/K, zob. 4. K. jest często opisywany w poezji chłopskiej: *bieli się jak panna młoda* 2, *białym mlekiem spłynie jego szata* 3, zob. 8. Białe kwiaty K. mają najpierw żółte, potem czerwono-różowe plamki Red. Lublin 2020 nazywane *czerwonými źrenicami* 9, zob. 6; są zebrane w kwiatostany nazywane *kolumienkami* 9, *kandelabrami* 4, *świecznikami* Wer Ojcz 108. *Dostojny kasztan wzbija je prosto w niebo* 5.

Z kwiatów K. po przekwitnięciu powstają okrągławe owoce, zob. *kasztan* ‘owoc’.

K. przypisywano wyjątkowe właściwości: *Jak różdźkarz powiedział, że w gospodarstwie so niebezpieczne ciekki wodne, to sadzili kasztany, kasztany to takie odpromienniki, majo w sobie tako moc* Pelc SGLub 5/204.

△ K. rosną głównie przy drogach 2, 17, w wierszu mowa o *śnieżnej alei kasztanów* Zielińska 1982, s. 27. W *lesie ich ni mo* SOWM 3/157, ale w zamówieniu od *zimnych ludzi* [= *zimnicy, febry*] mowa o *lesie kasztanowym*, przez który szła *Mateczka Boża* K 40 MazP 67.

K. były obsadzane kościoły 15 i kapliczki, *może dlatego, że tak pięknie kwitnie ten kasztan* TN Dereźnia 1990, por. *Najwiynksze kasztany rosnóm kole kościoła* SGŚ Wyd 14/156. Drzewa te sadzono także na cmentarzach 3; *przed domem* 7, por. *kasztan ciekawie zagląda do mego pokoju* 5, też 14, choć uważano również, że K. nie należy przy domu sadzić, zob. symbolika.

W pieśni dożynkowej K., podobnie jak drzewa owocowe, rośnie w *sadeńku* Wisła 1901/14.

△ *Dwie gałozki kařtona, chłód jes* SGP PAN/K, dlatego pod K. stawiano ławki K 2 San 166. Według podania na kamieniu pod K. odpoczywał *ostatni król polski* 1, zob. 8.

Do kwitnących K. przylatują pszczoły, stąd w wierszu chłopskiego poety K. *nad drogą karmi ród pszczeli* 2.

W gałęziach K. znajdują schronienie ptaki 6, 8, np. bocian 10, *na starym kasztanie* sroki mają gniazdo SGŚ Wyd 14/156.

♣ Zastosowania praktyczne. W kwietniu i na początku maja chłopcy z gałązek K. (bzu i jesionu) robili *gwizdoki*, nazywane też *piscołeckami*, *ptokami*. K. był do tego najlepszy, gdyż najwcześniej miał *odprzaną skórę*, czyli korę odchodzącą od drewna ŁSE 1984/86. Z długiego paska kory K. (topoli) dzieci robiły inny instrument – rodzaj trąbki Or L 1931/88. W niedzielne popołudnia chłopcy urządzali na pastwisku zawody w strzelaniu z liści – najlepiej nadawały się do tego liście K., bzu i klonu ŁSE 1984/84.

Drewno K., nazywane powszechnie *kasztanem*, uważano za mało wartościowe: *To jes uř ostatnie drzewo* SGŚ Wyd 14/156, *Kasztan je yno do spalynia, choc je ładne drzewo* Górń Malb 2/1/157.

Kora K. była używana do farbowania tkanin i pisanek przygotowywanych na Wielkanoc Kom PAE 6/203, 204.

♣ Zastosowania obrzędowe. W wigilię Zielonych Świątek domy były majo ne m.in. gałęziami kwitnącego K., które stawiano także na podwórzu i ścieżce wiodącej do domu Karw Dobrz 201, podob. Wisła 1889/489, Or L 1927/111, Kom PAE 6/172, niekiedy gałązki K. (brzozy, lipy, świerku, jesionu, dębu oraz tatarak) cięto na drobne kawałki i rozrzucano po całym mieszkaniu oraz przed domem Pořp Śląsk 229.

Na św. Jana (24 VI) zatykano w strzechy, ściany domów i budynków gospodarczych różne rośliny, m.in. K. Mosz Atl 2/40. W pieśni sobótkowej z Jelni o kawalerze śpiewano: *Jest tam u Symona grzeczny parób, mo wioneczek z kařtana, przebiro sie za pana, grzeczny parób* ŁSE 1980/117.

♣ Zastosowania lecznicze. Przy bólu zębów radzono „używać” wygotowanych w wodzie latorośli [= *jednorocznych gałązek*] K. Wisła 1893/744.

Kaszlącemu nacierano nogi nalewką z kwiatów K. Pał Las 40.

Przy nieżytych przewodu pokarmowego był stosowany wyciąg alkoholowy z kwiatów K. Kuř Przew 52.

Aby pozbyć się robaków, pito odwar z kory młodych gałęzi K. Bań Zioł 58.

Na żylaki zalecano kompresy z wywaru z kwiatów K. Szych Kuj 94, na hemoroidy – picie wywaru z kory K. Pal Las 41.

Żółtaczkę leczono wywarem z kwiatów K. Szych Kuj 41, podob. Rob Med 79.

Uważano, że kwiátki z K. leczą reumatyczne choroby Kaś SGO 1/781.

♠ Na Podlasiu we wsi Przytulanka przewidywano mroźną zimę, gdy K. wcześniej zrzucił liście Gaw Biał 322.

✠ Kwitnący K. kojarzy się powszechnie z wiosną i majem, współcześnie także z maturami.

Drzewo to niegdyś traktowano *jak święte, ni wolno [go było] ścinać ani wyrywać* Pelc SGLub 5/204, gdyż wierzono, że *jak kto zeźnie kaśtan, to cała rodzina wymrze* Nieb Przes 130. *Mówio, że w kasztan piorun nie uderza* TN Motycz 1985, Kom PAE 6/195. Nie wiązano go z mocami nieczystymi *Szcześ Roś* 197, choć zdaniem bojarów międzyrzeckich to drzewo *niełapse*, czyli nieszczęśliwe Plesz Międz 100.

2. ‘owoc’

≡ *Kaston ma owoce* SGŚ Wyd 14/156, nazywane *kasztanami* (*Kasztan to drzewo, co ma kasztany* Pelc SGLub 5/204), *rzadziej orzechami* Dub Ostr 35 (*Kasztan – tyn owoc kasztana, to sie nazywały orzeski* Kaś SGO 1/781) lub *jabkami* SOWM 3/157.

⊛ *W zielonych, kolczastych łupinach* Kaś SGO 1/781, *kolkach* Dej Kiel 23/172, które *się rozłupują* znajdują się K. (bot. nasiona), które *wylatują* Pelc SGLub 5/204; w wierszu *jesienią pękają kasztany pod stopami przechodniów* 13.

K. są okrągłe, błyszczące i gładkie, w wierszu – *łysawe* 15, stąd *kasztany ‘rogowate narosłe występujące na przednich nogach konia’* SJP Dor. Najbardziej charakterystyczną cechą jest ich kolor – *dojrzały kaśton jest rudy* 11, *brązowy* Niew Pył 147, *cerwiniutki cały* SGP PAN 6/161, *dupke od ogonka mo białom* SGP PAN/K i białe jądro [= wewnątrz] Lud 1929/66. Rudawo-brązowy kolor stanowił podstawę przeniesienia nazwy *kasztan* na konia ‘o biało-brązowej sierści’, ‘jasnobrunatnego’, ‘rudego’, ‘czerwono-brązowego’ SGŚ Wyd 14/156, w gwarze orawskiej – ‘o czerwonym umaszczeniu’ Kaś SGO 1/412; por. też *kasztaniak*, *kasztaniaczka* ‘koń, kobyła o umaszczeniu ciemnobrązowym’ SGŚ Wyd 14/157. *Kasztan* oznacza także maść konia ‘jasnobrązowy z odcieniem czerwonym’ (początkowo chodziło o kolor owocu *kasztana jadalnego*, więc ‘ciemnobrązowy, prawie kary’, potem o kolor owocu *kasztanowca*) sł SE 2/97, a w kolejności samego konia maści od jasnорudej do ciemnoczekoladowej Dej Kiel 23/172, rdzawobrązowej Zbor SZak 145, zob. SOWM 3/157, Zar AŚl mapa 269, por. *kaśtanicek*, *kaśtánka* Karł SGP 2/321. Wyraz *kasztan* to również kolor rudobrązowy SJP Dor, por. *zrobiła se włosy na kasztan* SGP PAN/K oraz farba do włosów tego koloru SWJP Dun 368. Młodzieżowe *kasztan* ‘kupa’, *skasztanić się* ‘zrobić kupę w majtki’ Red. Świdnik 2020.

Kasztanem – właśnie ze względu na kolor – nazywa się również gatunek grzyba (borowika kasztanowego) i jabłek SGŚ Wyd 14/156, 157; *kasztaniaki* to ‘odmiana czereśni o dużych owocach w odcieniu prawie brązowym’ SGŚ Wyd 14/157. *Kasztan* oznacza także gołębia SGP PAN/K, rodzaj mrówek (rudych) Bąk Kramsk 73, prusaka AGMaz 7/81, por. *kaśtánki ‘cerwune roboki’* Dej Kiel 23/172.

♣ Zastosowania praktyczne. W latach nieurodzaju do mąki, z której pieczono chleb, dodawano utłuczone w stępie i zmielone na żarnach K. Kuk Kasz 158, jednak gorzkawy smak sprawiał, że mąki takiej używano sporadycznie Kom PAE 3/12; w pieśni w *Germanji dali nam chleba kasztanowatego i jeszcze do tego niewypieczonego* Lud 1934–1935/41.

Zimą trzodę chlewną karmiono K. lub żołądziami Kuk Krusz 6, por. *Dej kasztany brałwkum* [= wieprzom], *bo ich rady żerum* Steuer Bab 93, łac. nazwa *Aesculus* pochodzi prawdopodobnie z łac. *esca* ‘pokarm, jedzenie, pasza’ Rej Poch 18, zob. nazwy kasztan ‘drzewo’.

Z naparzanych na wrzątku K. „w skorupkach” pozyskiwano wywar, w którym barwiono przędziwo na brązowo Kuk Kasz 186. Z łupin K. uzyskiwano rudy kolor do farbowania jajek na Wielkanoc PSL 1962/3/168.

Z *karsztelënowe mąki robią lepidlo* Sych SGKasz 2/141, lep do łapania ptaków (szczygłów, drozdów) Kul Wiel 2/353, klej na *drachy* [= latawce] SGŚ Wyd 14/156. Na Podhalu klej z K. zwany *ciapą* stosowano w szewstwie ze względu na jego usztywniające właściwości po wyschnięciu Kaś Podh 2/163.

Z tego jądra *kaştana prosek robiom do prania* SGP PAN/K.

K. bawiły się (i bawią nadal) dzieci 12, np. wycinały z nich koszyczki, grzybki Lud 1929/66, 67, robiły *rozmajite z abãwki* SOWM 3/157, ludziki, zwierzątka powsz.

♣ Zastosowania obrzędowe. W dniu św. Szczepana (26 XII) chłopcy rzucali owsem, grochem, K., nieraz kamieniami w kościele przede wszystkim na dziewczęta, lecz też i na księdza odprawiającego nabożeństwo LL 1964/1–2/21, →owies SSI SL II/1/341.

Dziad, postać chodząca po kolędzie w okresie Świąt Bożego Narodzenia, miał na szyi *różaniec* z K. Kot Las 107. W okolicach Wieliczki w Poniedziałek Wielkanocny różańcem z K. (ziemniaków) chłopiec przebrany za *Siuda Babę* bił przechodniów i wyłudzał datki PSL 1957/1/16.

K. przystrajano groby na Święto Zmarłych ŁSE 1989/83, układano z nich krzyż ŁSE 1988/61, *ubirali kasztanami wkoło grobu* Pelc SGLub 5/204, podob. Rog Wag 271, Las Lub 62. Praktykę tę przeniesiono współcześnie na cmentarze miejskie.

♣ Zastosowania magiczne i lecznicze. Uważano, że K. zapewniają długowieczność, zdrowie LL 1976/3/47 i sprzyjają dobremu odpoczynkowi, dlatego kładziono je pod łóżko. Po pewnym czasie należało jednak je wyrzucić, gdyż wierzono, że będą oddawać *złe moce*, które w sobie nagromadziły Szcześ Roś 197.

Sądono, że mogą zabezpieczyć przed bólami serca ŁSE 1983/43 i reumatyzmem Wit Baj 271, dlatego noszono je w kieszeni Rog Wag 270, por. *Kaştany nosiylimy po kiesyniak na scynście* Kaś Podh 4/384.

K. wykorzystywano w leczeniu różnorodnych schorzeń, najczęściej reumatyzmu: *Na kaştanach lezeli, ze to od reumatyzmu* Rog Wag 271, podob. Szych Kuj 65; *W máju, kiedy so jesce zielone ty kaştany, zbiyrać i do okowitu namocyć i to okropnie ze dobre, kie łómie w kościak* Kaś SGO 2/743; *Na rojmatyka to sòm dobre kasztóny mielóne, moczóne we spiritusie* SGŚ Wyd 14/156. Szyto poduszeczki wypełnione K. i okładano nimi bolące miejsca – *wtedy kolana i kości nie bolą* Szot Sek 146.

Aby zęby nie bolały, noszono trzy K. na szyi Lud 1905/383, a już przy bólu zębów płukano usta odwarem z K. Pal Las 41, nalewką z K. Pal Zer 148 bądź przykładano na dziąsła K. starty na proszek i namoczony w spirytusie Wisła 1893/744.

Przy katarze bojarzy międzyrzeccy radzili „zażywać mąkę ze środka” K. (kamforę), a od kaszlu – odwar z kwiatu K. Plesz Międz 117.

Koklusz u dzieci Lasowiacy leczyli, dając im do zjedzenia mączkę z K. zmieszaną z mlekiem Pal Las 41.

Uważano, że *zimnicę* [= *febrę*] leczy utarty środek K. wypity z wódką Plesz Międz 117; lud krakowski radził obrać K. z łupin, ususzyć, zetrzeć i po dwudziestu czterech godzinach moczenia w wodce wypić Lud 1931/38.

Wole [= tarczycę] leczono, śpiąc na K. Rob Med 117.

Przy *korzonkach nerwowych* noszono K. w kieszeni Pal Las 41, podobnie przy hemoroidach Plesz Międz 117.

Na żyłaki przykładano kompres z nalewki z pokrojonych K. Pal Roś 131, a „owoc w wodce przeciw bólom brzucha” Köhl Naz 62.

Przy chorobach zakaźnych pito nalewkę zrobioną z pokrojonych owoców lub wywar z kwiatów K. Pal Roś 131.

W lecznictwie zwierząt – gdy koń miał *kolki*, przeganiano go, aż się spocił, a następnie pojono odwarem z K. wymoczonych w spirytusie Łęga Świec 141.

♠ W okolicach Zamościa „pod jesień, kiedy już wszystkie zboża sprzątnione zostały, i kiedy ostatki wykopują kartofli odprawiają [parobczaki i dziewczki] sobótki ... W ognisko, do upalonego popiołu i piasku zagrzebują orzechy lub dzikie kaszany świeże, a rozprażone jądro, rozsadzając skorupę i strzelając jak z pistoletu, rozrzuca węgle i popiół na różne strony, a stąd obecni układają rozmaite wróżby swoich przyszłości” K 16 Lub 120, zob. TL 1995/2–3/56.

✠ K. są symbolem jesieni 11–13, 15, 16, która w wierszu jest *kasztanowłosa* 14.

DOKUMENTACJA

PODANIA

1 – Droga do majuntku w Milanówku to nazywała się Królewska, do samego Grodziska. Tamuj były stare lipy, obsadzone na obie strony. Tędy przejechał zawsze król, ostatni król polski, na godzinie ósme pod dużym kastanem. Tamuj był duży kamiń, na którym sobie zawsze spocyno. I ta pani z majuntku, pani Łączyńska do niego wychodziła. Tamuj sie spotykali zawsze. LL 1960/1/48.

PISANA POEZJA CHŁOPSKA

2 – Sady jak bukiety / Zdobią mą wioskę. / Chaty w zieleni / Stare od troski. / Kasztan nad drogą / Karmi ród pszczeli, / Jak panna młoda / Kwiciem się bieli. [W. Kuchta] Szcz Ant 454.

3 – Kiedy ułożą mnie / w tej zimnej kołysce / otulą złotym piaskiem / ... / Stary kasztan / na grobie mych dziadów / przygarnie mnie korzeniem / jak ojciec ciepłą dłonią / i otuli moje zbolale kości / A kiedy latem / pokryje go zieleń / białym mlekiem spłynie jego szata / i w gęstwinie ciszy / ptak cmentarny wyśpiewa / nuty mojej poezji. [I. Ostaszyk] Niew Prow 183.

4 – Wiosna tu jak czarowna bajka / skrząca srebrem rosy w majowym słońcu / forsycje ob-sypane nadmiarem złota / kasztany niby kandelabry / zakwitają tysiącami świeczek [S. Łapińska] Niew Pył 112.

5 – *Dostojny kasztan / wzbija prosto w niebo / rozkwitłe świece / ciekawie zagłada / do mego pokoju / i kradnie słońce* [A. Magdziak] Niew Pył 118.

6 – [„Do Matki”] *Skrzydłami potrącone płateczki różowe / obsypują mi szronem zamysłoną głowę. / To chyba Twe westchnienie kasztanową huśta / gałązkę, w której na noc schroniły się ptaki / i usnęły spokojnie pod liści pałatką.* [M. Kozaczkowa] Wer Ojcz 56.

7 – *Śni mi się ojciec siwy, / trzy zmarszczki miał na czole, / pod płótem te pokrzywy / i czarny chleb na stole, / przed domem te kasztany / i cisza ta po nocach.* [S. Buczyński] Ad Złote 36.

8 – *Idę pod szept kasztanów, / Zabłąkany śpiewa w nich ptak, / Biel zasypuje ścieżkę, / Zaduma idzie tędy. . . / . . . / W bieli kasztany w szeptcie wiatru, / schylona gałąź, / wąska aleja, / nawet kamień, / pewnie ten, na którym siadałam / w dzieciństwie. . .* Zielińska 1982, s. 21.

9 – *Często wspomnieniem do was wracam, / Do malowanych chat nad Wisłą, / Jak w miłość Matki z lat dzieciństwa. . . / Kwiciste lipy i kasztany / Z kolumienkami białych kwiatów, / Co czerwonymi żrenicami / Przyglądały się chłopskim chatom.* [M. Kozaczkowa] TL 2001/3–4/49.

10 – *Pozwól [Jezu] pożegnać moje łąki / bociana, co jest na kasztanie / i te kochane skowronki, / które mnie budzą ze spania* [M. Gleń] TL 2005/1–4/101.

11 – *I znów nastąpi / jesień dżdżysta / rude kasztany / ściskam w garści / wiatr wokół / martwym liściem miota* [S. Szymbor] TL 1997/1/43.

12 – *Szarym gościńcem jesień chodzi / W progi chat wstępuje / Kasztany chłopakom przynosi / Za gościnę szczerze dziękuje. . .* Kocz Pól 51.

13 – *Jesień deszczem płacze. / Pękają kasztany pod stopami / przechodniów, / chrzęszcząc opadłe liście.* Zielińska 1982, s. 45.

14 – *Kasztanowłosa jesień / w przyrudziałym trochę stroju / wsiadła do karety złotej / i puściła wodze koniom* Mag Brzeg 53.

15 – *Przywróć mi Panie / Choć na małą chwilę / Ten świat dziecięcy / Beztroski wesoły / . . . / I mój kościółek / W ogromnych drzew ciszy / Z których spadały / Łysawe kasztany / Gdy na różaniec / Szłam z babcią / Wieczorem jesiennym* [I. Ostaszyk] TL 2009/3–4/84.

16 – [„Ślady jesieni”] *jednak jesteś / wśród drzew / zapachem / młodej sosny / i pozostałaś / złotym liściem / kasztanu, / co spada obok mojej ziemi.* [F. Rak] TL 2006/3–4/50.

17 – [„Jesienią”] *szukam prostych słów / zbieram kasztany z dróg / przecieram oczy znów / od barw jesiennego sadu* [W. Koczoł] TL 1988/2/11.

BIBLIOGRAFIA: Davies Gill, *Sekretny język drzew*, Warszawa 2019; Kaczan Anna, „Kasztan to drzewo, co ma kasztany”. *Obraz kasztanowca w polskiej kulturze ludowej*, „Pismo Folkowe” 2018, nr 1–2, s. 6–11; Mosz Kul 2/335; Seneta Włodzimierz, *Drzewa i krzewy liściaste*, Warszawa 1991, t. 1 *Abelia – Buxus*; Szczęś Roś 197; Wat Dic 200; Zielińska Cecylia, *Białe peonie*, wstęp i wybór Roman Rosiak, Lublin 1982.

→ DRZEWO, OWIES.

Anna Kaczan